

**Zeventiende-eeuws
rederijkerstheater in
het onderwijs:**

***De klas (van ASO tot BSO)
speelt Genoveva***

-- Sofie Moors --

Kan je jongeren
confronteren met een
rederijkerstoneeltekst?
Waarom zou je dat doen?
En hoe maak je dit
theater toegankelijk?

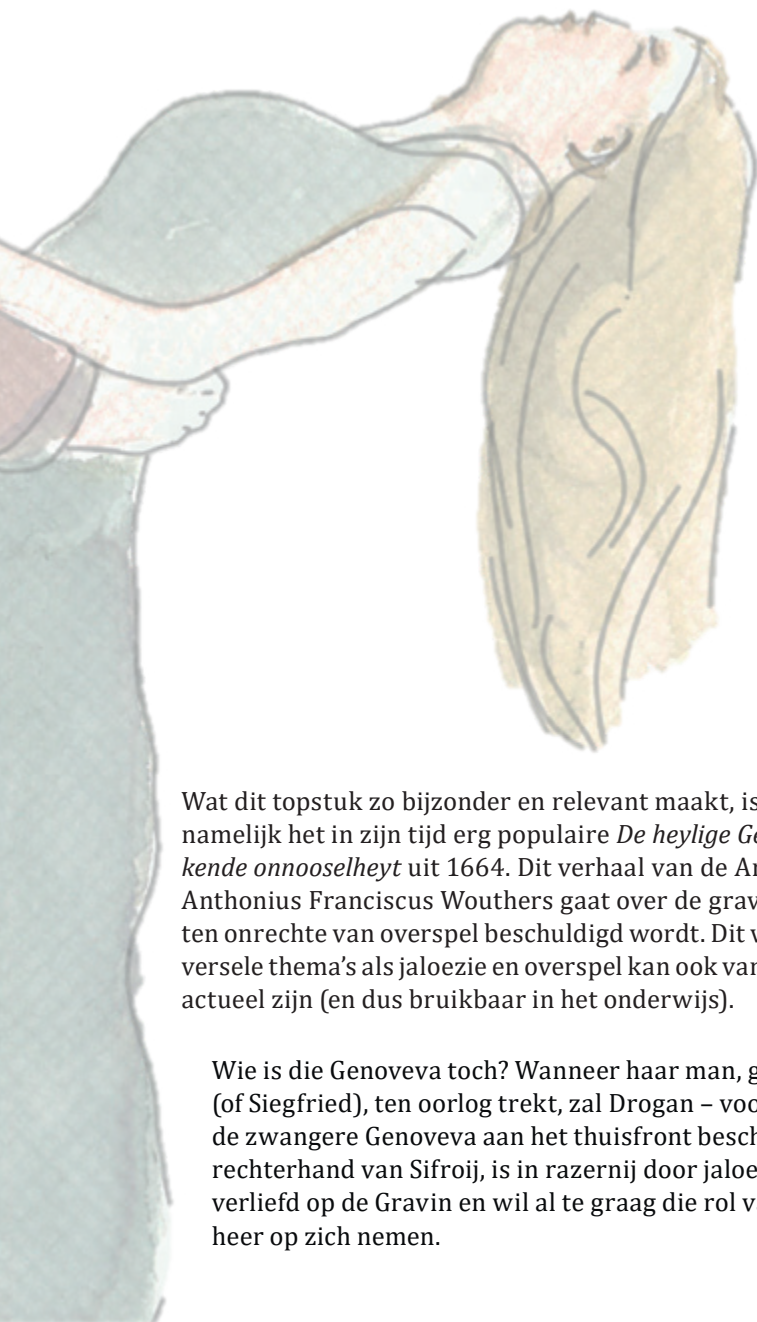
2018

Sofie heeft een droom

Sofie heeft een droom. Theater in de schaduw van de metropool. Rederijerscultuur in Groot-Sint-Niklaas was de werktitel van een project dat mij al een aantal jaren bezighoudt. Wat was die droom? En is hij uitgekomen? Voor een antwoord op deze vragen neem ik u graag mee naar het jaar 2018.

Als masterstudente Taal- en Letterkunde Nederlands zocht ik in mijn afstudeerjaar een boeiend scriptieonderwerp. Het was mijn promotor, professor Hubert Meeus, die me aansprak over een wel heel bijzonder thema. Gepassioneerd vertelde hij me hoe de rederijerskamer De Goudbloem uit Sint-Niklaas haar toneelstukken in de zeventiende eeuw in een lijvig verzamelhandschrift noteerde. Het handschrift is zo bijzonder dat voormalig minister van Cultuur, Joke Schauvliege, het in 2013 opnam in de lijst van Vlaamse topstukken. Hoewel het handschrift door de regering als topstuk is erkend, werd het tot op heden vrijwel niet onderzocht.

↓ 2019

Wat dit topstuk zo bijzonder en relevant maakt, is één toneelstuk, namelijk het in zijn tijd erg populaire *De heylige Geneveva ofte herkende onnooselheyt* uit 1664. Dit verhaal van de Antwerpse auteur Anthonius Franciscus Wouters gaat over de gravin Geneveva die ten onrechte van overspel beschuldigd wordt. Dit verhaal over universele thema's als jaloezie en overspel kan ook vandaag nog steeds actueel zijn (en dus bruikbaar in het onderwijs).

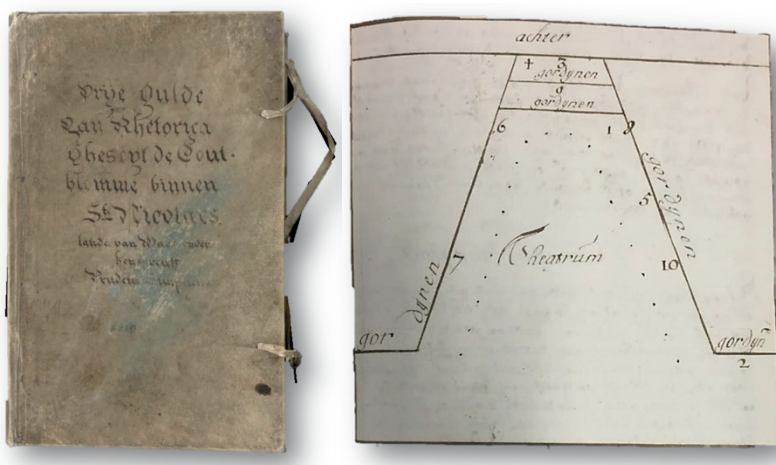
Wie is die Geneveva toch? Wanneer haar man, graaf Sifroij (of Siegfried), ten oorlog trekt, zal Drogon – voorheen kok – de zwangere Geneveva aan het thuisfront beschermen. Golo, rechterhand van Sifroij, is in razernij door jaloezie. Hij is verliefd op de Gravin en wil al te graag die rol van beschermheer op zich nemen.

Golo maakt Geneveva verdacht van overspel. De graaf, die denkt dat hij bedrogen wordt, is woedend. Hij geeft het bevel Geneveva samen met het 'buitenechtelijke' kind te vermoorden. Een moedeloze Geneveva vlucht het bos in. Zeven jaar later wordt Sifroij, de waarheid kennende, herenigd met zijn vrouw en zoon Benoni.

In zijn tijd was het stuk alleszins heel populair: Wouters' Geneveva zou de geschiedenis ingaan als een van de populairste toneelstukken door de zeventiende, achttiende en zelfs nog negentiende eeuw heen.

Toch maakt niet zozeer de tekst van het toneelstuk, waarvan heel wat edities bestaan, dit handschrift uniek, maar wel de bijbehorende regietekst en de schets van het podium. In dit Vlaams Topstuk zit namelijk een tekst waarin een zeventiende-eeuwse regisseur destijds scène per scène heeft genoteerd hoe het stuk moet worden opgevoerd. Voor zover mij bekend bestaat in het Nederlandse taalgebied niet nog zo'n volledig uitgeschreven tekst. Omdat we over de exacte speelwijze van zulke zeventiende-eeuwse toneelstukken dus slechts zeer weinig informatie hebben, zijn deze schets van het speelvlak en de instructie van onschatbare waarde voor theaterhistorici.

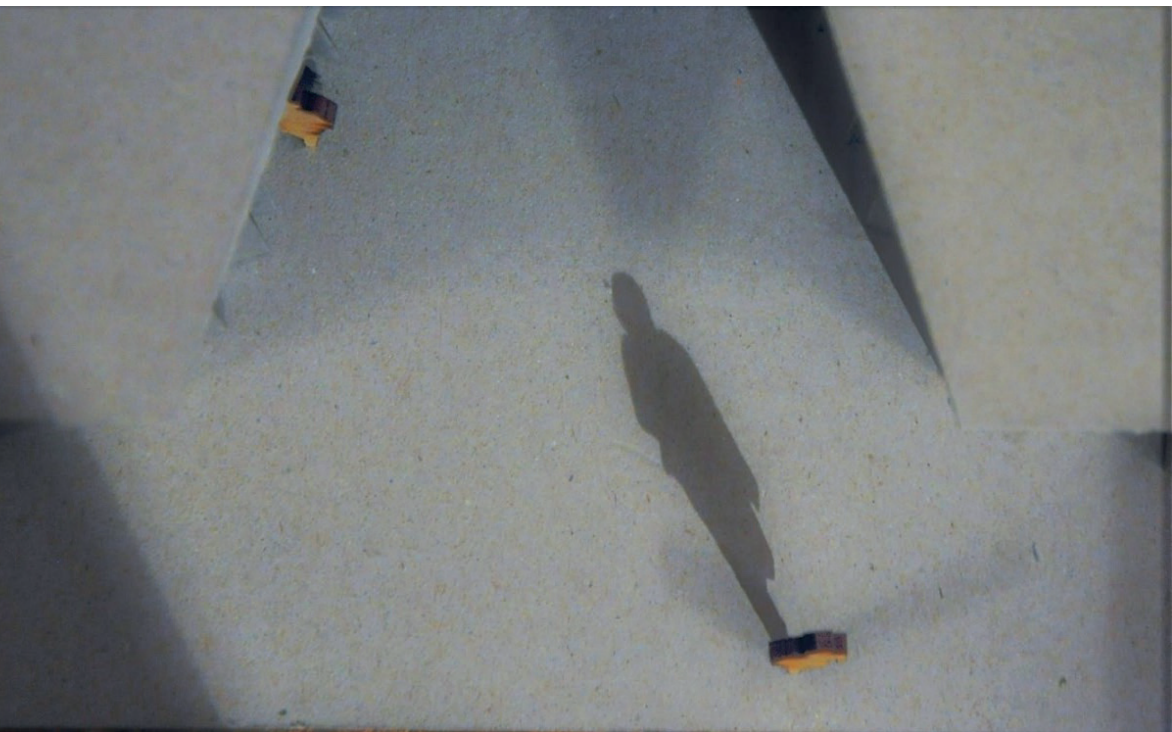
Afbeelding 1 & 2: Omslag en bladzijde van het register van de rederijkerskamer De Goudbloem, handschrift op papier, 1641-1766, verzameling KOKW. www.artinlanders.be, © Hugo Martens

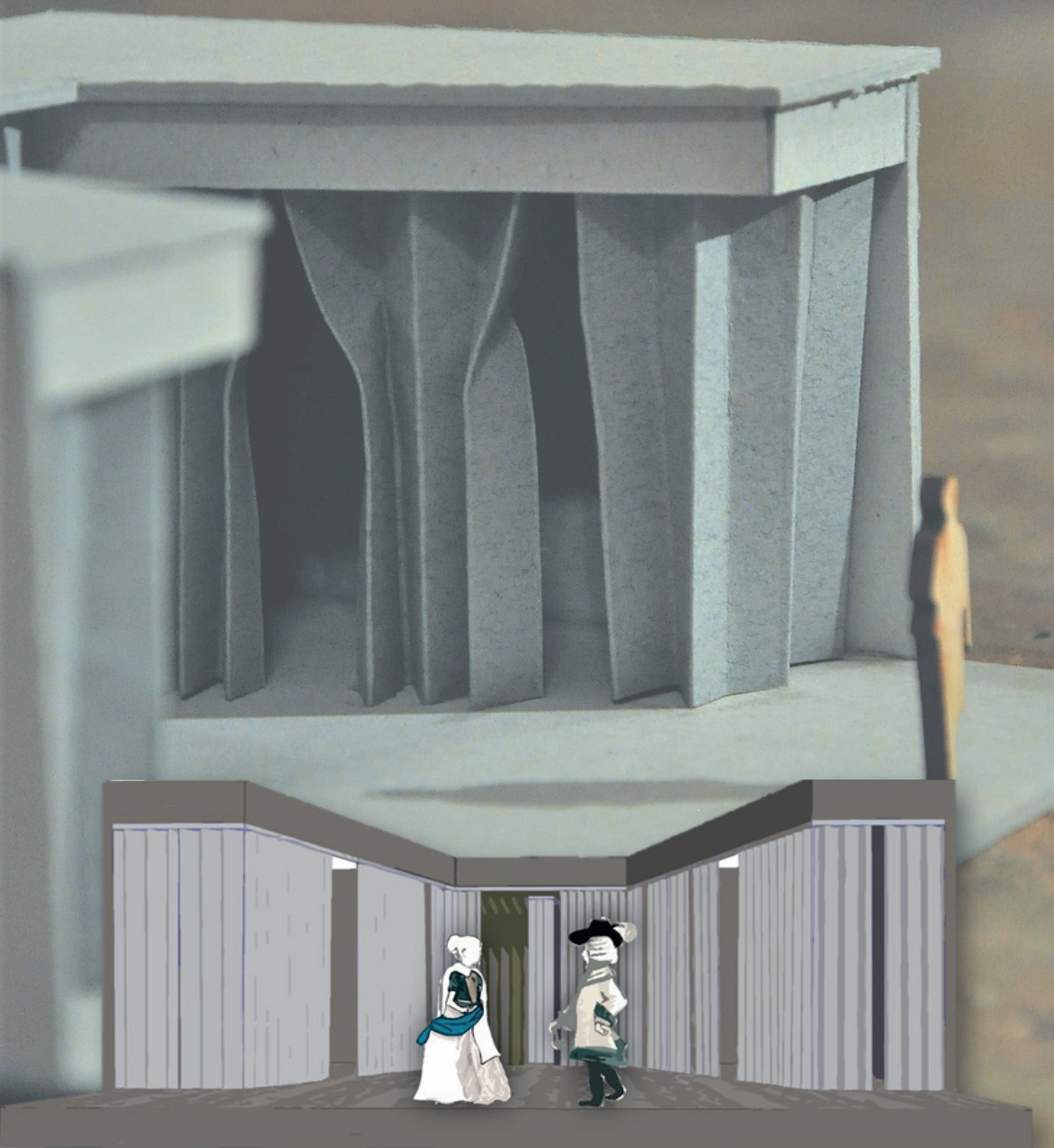

De regietekst, die erg gedetailleerd de speelwijze, de kostuums, de posities op de scène en de *special effects* beschrijft, en de elementaire plattegrond van het podium, gaven mij inspiratie voor wat uiteindelijk mijn scriptie werd: 'Speelmogelijkheden van de Rederijkerskamer De Goudbloem op basis van *De Heylighe Genoveva*'. In deze thesis reconstrueerde ik een mogelijke opvoering van Genoveva in Sint-Niklaas: Hoe bracht een rederijkerskamer in de schaduw van de metropool Antwerpen zo'n stuk nu op de planken?

Hoe kwam zo'n verhaal van liefde, jaloezie en overspel op het einde van de zeventiende eeuw op de planken? Hoe moeten we ons die valselijk beschuldigde Genoveva op het toneel voorstellen? Welke kledij droeg bijvoorbeeld haar man Sifroj, of Siegfried, die het zo-

Afbeelding 3 & 4 (volgende pagina): Maquette Antoon Moors, © Sofie Moors.

gezegde ‘buitenechtelijke’ kind waarvan de gravin in verwachting is, wil laten doden?

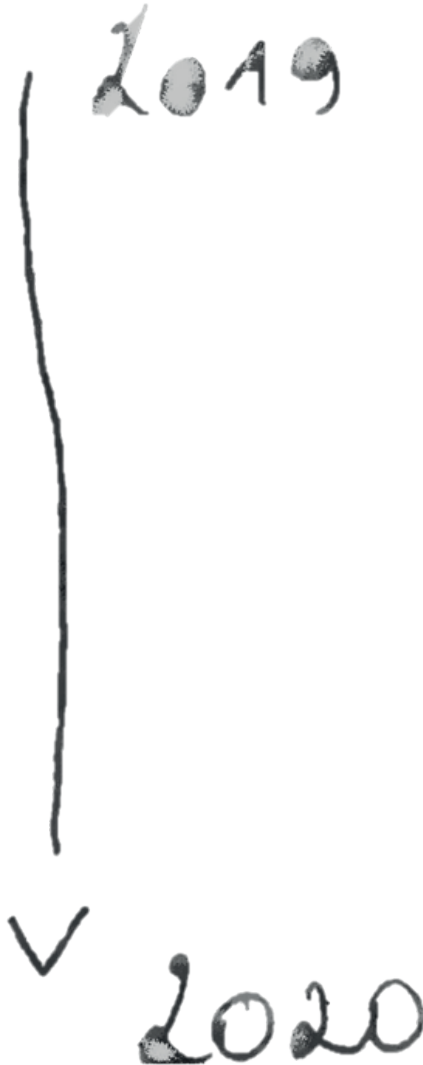
Om deze vragen te beantwoorden was eerst en vooral een transcriptie van de regisseurshandleiding nodig. Omdat het schrift en het Nederlands van toen heel anders waren, heb ik de regisseurstekst uitgegeven zodat hij gemakkelijker leesbaar is. De tekst van het stuk heb ik uitvoerig samengevat. Wanneer je zo’n toneeltekst leest, moet je immers een beeld van de opvoering creëren in je hoofd.

Met de uitgegeven regisseurstekst en de samenvatting kon ik al heel wat verder, maar een aantal vragen bleef nog onbeantwoord: Waar stond het podium? Hoe groot was het precies? Hierover schrijft de auteur van de instructie niets expliciets, maar uit de tekst blijkt wel dat de opvoering aangepast was aan een specifiek podium in Sint-Niklaas. Waar de rederijkers *Genoveva* precies hebben vertolkt is niet geweten, maar via archiefonderzoek ontdekte ik de verschillende opvoeringslocaties van *De Goudbloem*. Ook had *De Goudbloem* een eigen gildehuis, *Den Gouden Arend*. Hiervan weet ik zeker dat er een toneel was en dat er opvoeringen plaatsvonden: mogelijk stonden *Genoveva* en *Sifroij* hier ooit op het podium.

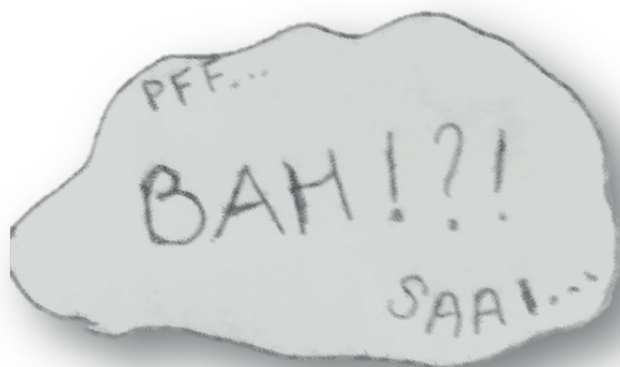
Met de regietekst en een mogelijke speellocatie kon ik het podium meer in detail bestuderen. Om dit te doen reconstrueerde ik het samen met mijn broer en architectuurstudent, Antoon Moors, in de vorm van een driedimensionaal computermodel en maquettes. Alleen moet je voor zo’n 3D-model de precieze afmetingen kennen en juist die noteerde de tekenaar destijds niet. Gelukkig kon ik dankzij de oppervlakte van het zojuist genoemde gildehuis *Den Gouden Arend* en de verhoudingen op de tekening, de grootte van de scène inschatten. Om te toetsen of mijn hypothetische afmetingen realistisch waren, ging ik na of ik de regieaanwijzingen in mijn 3D-model kon toepassen. Pas door het stuk ‘echt’ – in 3D dan toch – na te spelen, kwamen vragen en antwoorden aan het licht.

Mijn afstudeerproject vormt als het ware een integrale handleiding om *Genoveva* op de planken te voeren. Het moet nu dus mogelijk zijn om de opvoering en het podium ook werkelijk te reconstrueren. In 2019 sloot ik mijn scriptie dan ook af met een aankondiging van *Het Landjuweelfestival* (dat in 2020 toevallig in Sint-Niklaas zou plaatsvinden), een evenement dat mij een ideale aanleiding leek voor een échte opvoering. Ik schreef:

“Persoonlijk denk ik dat een historische reconstructie van de opvoering een schitterende symbiose op cultureel, literair, artistiek en architecturaal vlak kan uitmaken. Ik hoop dan ook ten stelligste dat dit onderzoek als stimulans en leidraad kan dienen om *De heylighe Geneveva* nog eens écht op de planken te brengen.”

Gedateerde taal?
Saar?
Te ontzagzaam?
Te moeilijk?

Genoveva in de klas

Dit slotwoord vormde tegelijk een nieuw begin: het idee om *Genoveva* ooit écht uit de schaduw te halen en terug op te voeren, bleef doorsijpelen. Mijn droom om de oude rederijkers (opnieuw) in het daglicht te stellen én hun cultuur toegankelijk te maken voor een breed en jong publiek, bleef zinderen. Het kwam goed uit dat ik in september startte met een Educatieve Master als vervolgopleiding, waarin ik in het licht van een stage besloot om *Genoveva* op de planken te brengen met leerlingen uit Sint-Niklase scholen.

Eind januari 2020 gaf ik in dat licht les over de rederijkers in Het Sint-Jozef-Klein-Seminarie te Sint-Niklaas. Als introductie gaf ik wat theoretische stof, waarin ik een antwoord zocht op de cruciale vraag van dit project: Hoe breng je een zeventiende-eeuwse toneeltekst over op een jong en breed publiek, zonder reacties als ‘saai’ en ‘bah’ te krijgen?

“De populariteit van oude literatuur in het onderwijs neemt af. De teksten hebben het imago saai en ontoegankelijk te zijn, en niet meer aan te sluiten bij de leefwereld van leerlingen.”

(Moors, 2020, 20)

“Oude literaire teksten staan bij leerlingen niet hoog op het verlanglijstje.”

(Pepermans & Stevens, 1991, 8)

De rederijkers komen in het secundair onderwijs bovendien niet (meer), of slechts kort, aan bod. Ik droomde daar verandering in te brengen.

Als ik duidelijk zou maken hoe de rederijkerij vandaag nog voortleeft, sloot ik wellicht ook dichter aan bij de leefwereld van de leerlingen. Ik vergeleek in mijn les daarom de rederijkerij met actuele thema's zonder wetenschappelijke inzichten te simplificeren of de historische context oneer aan te doen. Deze 'culturele leiders uit hun tijd' zouden bijvoorbeeld vandaag kunnen doorgaan als 'influencers' op sociale media. De rederijkerswedstrijden vergeleek ik op hun beurt met het Eurovisie Songfestival en de structuur van een rederijkerskamer met die van een voetbalploeg zoals F.C. De Kampioenen of de Rode Duivels. Meneer Boma is als het ware de 'prince' of geldschieter van de kamer. Roberto Martínez zou als 'regisseur van het toneelstuk' en 'tekstenschrijver' vroeger de rol van 'factor' hebben opgenomen.

MODERNISEER. ACTUALISEER. BRENG IN
VERBAND MET DE DAGELIJKSE REALITEIT.
MAAR HISTORISEER OOK.

"[...] vrijwel elk lesonderwerp [biedt] een waaier aan mogelijkheden, op voorwaarde dat men het van verschillende zijden bekijkt en in verband brengt met de dagelijkse realiteit."

(Pepermans & Stevens, 1991, 10)

"Als ik één goede reden moet geven waarom oude teksten in het onderwijs aan bod moeten komen, dan is dat niet omdat kennis van die literatuur onontbeerlijk is. Het boeiende van oude literatuur is vooral dat die zowel qua vorm als inhoud de leerlingen (én de leraar!) confronteert met een heel andere cultuur; een cultuur die niet aansluit bij de eigen leefwereld en toch ook niet volledig ontoegankelijk blijkt te zijn."

(Sleiderink, 2008, 74)

Afbeelding 5: Leerlingen Sint-Jozef-Klein-Seminarie, © Sofie Moors.

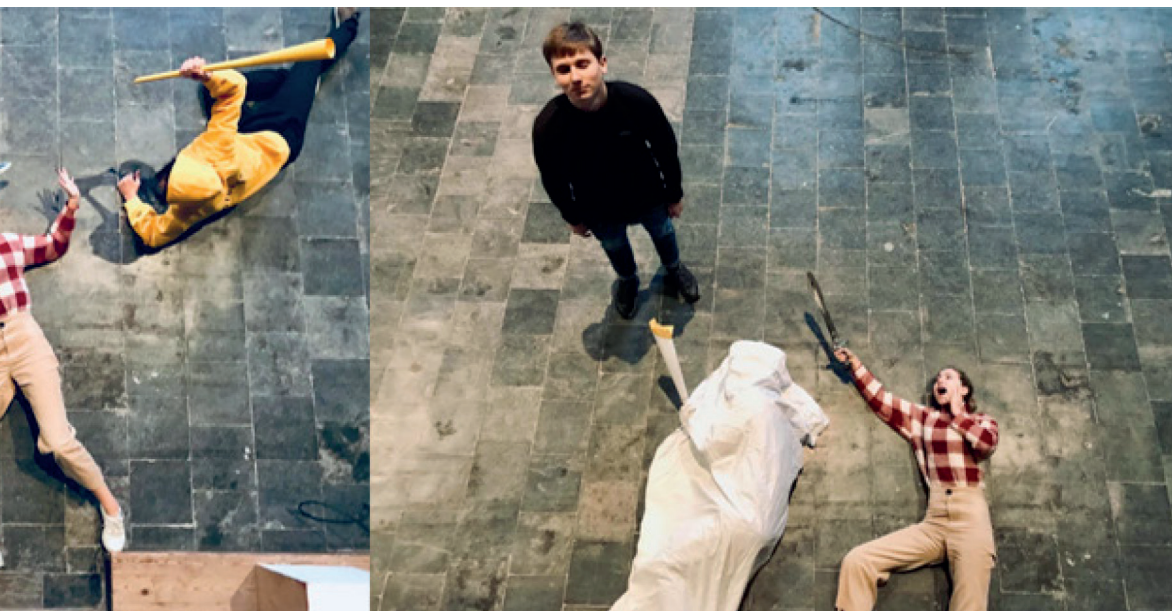

Afbeelding 6: Leerlingen Sint-Jozef-Klein-Seminarie, © Sofie Moors.

Die ‘heel andere cultuur’ waar Sleiderink over spreekt, vinden we bijvoorbeeld in het (van oorsprong middeleeuwse) verhaal over Geneveva. Tegelijk blijkt ook dit toneelstuk niet volledig ontoegankelijk te zijn. De inhoud heeft heel wat potentieel voor het onderwijs: universele thema’s als liefde, jaloezie en seks vermijden dat we vervallen in een kinderachtig verhaal en verklaren misschien wel de onvermoeibare populariteit van het stuk.

Na deze lessen kwam het echte werk: samen met de leerlingen zou ik scènes uit *Geneveva* naspelen. In de vorm van een beeld of luis-terfragment brachten de leerlingen in groepjes één bepaalde scène van het toneelstuk in kaart. Ik zocht de meest interessante scènes uit het toneelstuk, hertaalde de oude zeventiende-eeuwse tekst naar hedendaags Nederlands, en gaf de leerlingen kort de context van het toneelstuk mee. In de kapel van de school legden we de beelden of geluidsfragmenten vast, met erg mooie producten als resultaat.

Ik dreef de denkoefening rond toegankelijkheid nog meer op de spits door na te gaan of het project ook buiten het ASO-onderwijs

toegankelijk blijkt. Zou ik ook laaggeletterde jongeren warm kunnen maken voor zeventiende-eeuws theater? Kunnen we met andere woorden in de retorica of welsprekendheid een oplossing vinden voor die laaggeletterdheid?

Met *Genoveva en Sifroij. Een 17de-eeuws verhaal in leesbare taal* (2020) ontsloot ik voor het eerst een deel van het Vlaamse Topstuk, en dat voor laaggeletterde jongeren, een publiek dat niet snel in aanraking komt met zulke brontekst. Doordat ik het historische verhaal van *Genoveva* gebruikte, rees opnieuw de vraag hoe deze oude tekst toegankelijk gemaakt kon worden, maar nu voor een publiek dat niet goed en niet graag leest. Ik vormde het toneelstuk daarom om tot een verhaal dat wel cognitief uitdagend bleef, maar tegelijk op het taalniveau van het doelpubliek is geschreven. Opnieuw kon ik rekenen op mijn artistieke achterban: met illustraties van Antoon en de vormgeving van mijn zus Marie, kwam uit dit familieproject een mooi boekje voort.

De opvoeringen van de leerlingen en het maken van een boek voor laaggeletterden waren denkoefeningen rond het toegankelijk maken van mijn voorgaand onderzoek. Ze vormden zo een grote bron

van inspiratie in het samenstellen van de tentoonstelling *Tijdloze Tragiek. De Goudbloem speelt Genoveva* (8 oktober – 10 november 2020) over het roemrijke toneellevens van de rederijderskamer De Goudbloem uit Sint-Niklaas. Deze expo in de stadsbibliotheek vormde het eindpunt van twee leerrijke jaren.

GENOVEVA EN SIFROIJ

een 17de-eeuws verhaal
in leesbare taal

Sofie Moors

Met tekeningen van Antoon Moors

De vraag ‘hoe we oude (theater)literatuur toegankelijk maken en actualiseren’ op een wetenschappelijk en didactisch verantwoorde manier, blijft me bezighouden.

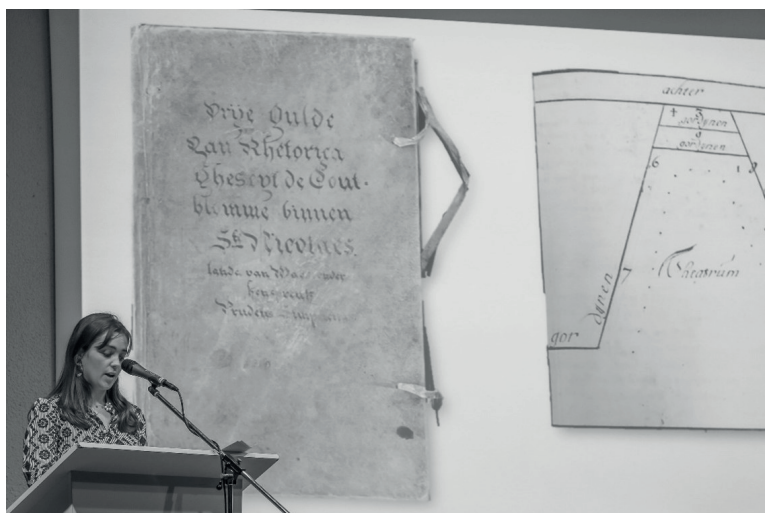
“Als niet de reproductie van kennis centraal staat, maar de participatie van alle leerlingen, en als er iets gedaan kan worden met de vragen en reacties die deze teksten oproepen, dan zal de literair-culturele competentie van de leerlingen er zeker door bevorderd worden. Wie weet, zullen ze er zelfs lees- en luisterplezier aan beleven. Of ben ik nu aan het *dromen*?”

(Sleiderink, 2008, 74)

Ook Sofie had een droom. En ze blijft graag doordromen. Maar vandaag durft ze zeggen dat werktitel realiteit is geworden. Sommige dromen worden werkelijkheid.

De werktitel *Sofie heeft een droom* zou echter kunnen doen uitschijnen dat ik als het ware als Genoveva en dus als hoofdrolspeelster in dit project optreed. Niets is minder waar. Dit project kwam tot stand

Afbeelding 7: Opening tentoonstelling Tijdloze Tragiek,
© Guy Goddefroy, 2020.

met medewerking van de KOKW, de Bibliotheca Wasiana, de Bib, het Stadsarchief Sint-Niklaas en de Universiteit Antwerpen (in het bijzonder prof. dr. Hubert Meeus en dr. Maartje De Wilde). Bedankt om mijn droom mee vorm te geven.

Meer lezen?

De Wilde e.a.. *Brochure bij de tentoonstelling De Goudbloem speelt Genoveva.*

Tijdloze tragiek op de planken. Sint-Niklaas: Bibliotheca Wasiana vzw, 2020.

Moors, Sofie. *Toneel in de schaduw van de metropool. De rederijerscultuur in Sint-Niklaas.* Masterscriptie Universiteit Antwerpen, 2019. <https://scriptiebank.be/scriptie/2019/speelmogelijkheden-van-de-rederijerskamer-de-goudbloem-uit-sint-niklaas-op-basis-van>

Moors, Sofie. "Hadewijch in het onderwijs: digitale tools." *Fons* 10 (2020): 20-21.

Pepermans, J., & M. Stevens. "Halewijn Educatief Ontwerpen." *Vonk* 20-4 (1991):8-20.

Sleiderink, Remco. "Wit Brussel. Over oudere literatuur en het secundair onderwijs." In *Tweëëntwintigste conferentie. Het schoolvak Nederlands* door Steven Vanhooren en André Mottart.72-75. Gent: Academia Press, 2008.

Van Remoortere, Kristof. "Topstukkendecreet Verzamelhandschrift rederijerskamer De Goudbloem Sint-Niklaas." *Nieuwsbrief KOKW*, 2014.

Afbeelding 8: Opening tentoonstelling Tijdloze Tragiek,

© Guy Goddefroy, 2020.

